

НАПРЯМ 9. ПІДТРИМКА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-78>

Юксель Г. З.

*докторка наук зі соціальних комунікацій, доцент,
професорка кафедри журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах російської окупації Криму кримськотатарська мова виступає не тільки історично сформованим носієм культурної пам'яті корінного народу, а й життєво важливим інструментом збереження ідентичності. Мова виявилася одним із небагатьох механізмів, що залишаються доступними для зв'язку з мешканцями тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, адже можливість для офіційних комунікацій, гуманітарної роботи та культурних програм Української держави у Криму відсутні. Вігітнення українських інституцій та взяття під контроль кримськотатарського життя змусило саму мову стати своєрідним символом стійкості, маркером непідпорядкованості та ключовим елементом взаємодії між громадянами України по обидва боки так званої адміністративної межі. Саме через мовну практику, через її збереження та підтримку представники народу отримують можливість зберігати відчуття єдності, незважаючи на територіальну роз'єднаність.

У цих умовах посилюється значення мови як дієвого інструмента консолідації. Для кримських татар, як і для всього українського суспільства, кримськотатарська мова має залишатися джерелом зв'язку між людьми, що працюють у різних сферах на материковій частині України, а також засобом, що допомагає підтримувати ідентичність тих, хто позбавлений можливості вільного мовного самовираження на території Криму. Мова набуває подвійного статусу: з одного боку, як культурна спадщина корінного народу, а з іншого – як один із

небагатьох практичних каналів комунікації у відрізаних від українського інформаційного простору регіонах.

Розвиток кримськотатарської мови системно обмежується політикою Російської Федерації, яка з 2014 року цілеспрямовано скорочує сфери її застосування. Правозахисні організації в Україні фіксують скорочення годин викладання кримськотатарської мови у навчальних закладах, закриття чи переформатування класів, де традиційно велося навчання кримськотатарською, а також обмеження публічного та ділового використання мови [5, с. 386]. Це обмеження не лише зменшують доступ громадян до рідної мови, але й спрямоване на руйнування культурного фундаменту кримськотатарського народу. Зміни у навчальних програмах, зменшення кількості національних шкіл і посилення адміністративного тиску на батьків, що прагнуть навчати дітей рідною мовою, створюють ситуацію, в якій кримськотатарська мова перестає виконувати роль природного соціального інструмента й витісняється на периферію культурного життя.

У материковій Україні ситуація інша. В українській державній політиці з 2014 року спостерігається певне посилення уваги до розвитку мов корінних народів. В останні роки ухвалено низку ключових документів: Концепція розвитку та популяризації кримськотатарської мови (2021) [2], Стратегія розвитку кримськотатарської мови (2022) [3], постанова Кабінету Міністрів про затвердження алфавіту кримськотатарської мови на основі латиниці (2022) [4], та правопис кримськотатарської мови на основі латиниці (2025) [5]. Ці документи формують комплексну державну рамку, яка охоплює освіту, культуру, медіа, наукові дослідження та популяризацію мови. Важливо, що Стратегія спрямована не лише на відновлення і ревіталізацію мови, але й на підвищення її престижу. Для корінного народу це принципове завдання, адже саме престиж мови визначає готовність молодого покоління вивчати її та використовувати у повсякденному житті. Умови вимушеного переселення та розсіяності кримськотатарського народу в межах України, міграція та формування нових діаспор в різних країнах світу вимагають створення нових форматів навчання, що могли б забезпечити доступність і сталість мовної освіти.

Окремими досягненнями стали затвердження кримськотатарського абетки та правопису, що в цілому відіграє важливу роль у модернізації мовного середовища. Кримськотатарський алфавіт на основі латиниці, що включає 31 літеру, значно точніше відтворює фонетичні й орфоепічні особливості мови. Цей варіант абетки був розроблений ще на початку 1990-х років кримськотатарськими науковцями та схвалений Курултаєм кримськотатарського народу 1991 року. У 2009–2010 роках робоча група мовознавців підготувала комплексний проєкт правил

орфографії та пунктуації на латинській графіці, що став основою для майбутнього правопису. Остаточне державне затвердження латинського алфавіту у 2021 році [4] та правопису у 2025 [5] році стало історичним етапом для мовної політики України. Цей крок забезпечив кримськотатарській мові чітку орфографічну норму, відкрив можливості для оновлення освітніх програм, створення сучасних підручників, в певній ступені каталізував розвиток медіа й сприятиме відновленню природного мовного середовища.

Розроблення правопису за його затвердження у 2025 році стало результатом масштабної співпраці науковців наукових та освітніх установ України, Меджлісу кримськотатарського народу, представників державних інституцій та академічних установ. У роботі враховано історичний розвиток писемності кримськотатарською мовою від середньовічної арабської графіки до кириличного періоду та сучасних процесів повернення до латиниці. Таким чином, правопис не є лише технічним документом, він відображає історичну тяглість мовної традиції й водночас задає напрям подальшого розвитку кримськотатарської мови як повноцінного інструмента сучасної комунікації.

Важливою частиною збереження та популяризації кримськотатарської мови є міжнародний контекст. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, яка проголосила 2022–2032 роки Міжнародним десятиліттям мов корінних народів, підкреслює необхідність розбудови національних механізмів підтримки таких мов. Для України це має особливе значення, адже кримськотатарська мова класифікується ЮНЕСКО як мова, що перебуває під серйозною загрозою зникнення. Саме тому міжнародні зобов'язання доповнюють внутрішню політику України й надають додатковий інструментарій для збереження мови.

Вагомою складовою процесу збереження мови є діяльність кримськотатарської діаспори в світі, особливо у Туреччині та Румунії. Діаспора розвиває мовні традиції, підтримує культурні ініціативи й створює додаткові можливості для міждержавної тюркської співпраці. Розгляд кримськотатарської як базової тюркської мови комунікації відкриває нові перспективи для включення України в ширший тюркський простір, що має як культурне, так і політичне значення.

У сучасних умовах перед українською державою постають чіткі завдання. Необхідно забезпечити практичну реалізацію Концепції та Стратегії розвитку кримськотатарської мови, посилити роботу над створенням умов для її функціонування в усіх основних сферах суспільного життя, включно з освітою, культурою, медіа, цифровим середовищем. У системі освіти важливо розгортати мережу класів, факультативів, гуртків, а також онлайн-платформ, які дадуть змогу дітям і дорослим вивчати мову незалежно від місця проживання.

Особливого значення набуває перехід на латинську графіку, що потребує широкого інформаційного супроводу, навчальних програм, електронних інструментів та підготовки педагогічних кадрів.

Значущий виклик полягає в тому, щоб повернути кримськотатарську мову до активного освітнього процесу не лише як предмет окремого вивчення, а й як канал доступу до кримськотатарської літератури, історії та культури. Попередні ініціативи українських науковців щодо включення таких курсів до шкільних програм, на жаль, були реалізовані лише частково, тому необхідно повернутися до цього питання й вибудувати цілісну культурно-освітню стратегію.

У контексті державної політики розвитку кримськотатарської мови важливо враховувати не лише питання освітніх програм, стандартизації правопису чи методичного забезпечення, а й перспективи працевлаштування фахівців, які отримують освіту з кримськотатарської філології та суміжних спеціальностей. Це питання набуває стратегічного значення, оскільки від нього залежить сталість мовної політики, мотивація молоді та ефективність формування професійної спільноти, здатної підтримувати мовний простір у довгостроковій перспективі. Реальна ситуація свідчить, що частина випускників не може знайти роботу за фахом, що пов'язано як із загальними структурними проблемами ринку праці, так і з обмеженою кількістю інституцій, що працюють у сфері кримськотатарської культури, освіти та медіа. Наявні можливості зараз в Україні зосереджені у декільках вузьких сегментах: ЗВО або гуртках з кримськотатарською мовою викладання, редакціях національних медіа, громадських організаціях, культурних ініціативах. Така фрагментованість не забезпечує стійкої перспективи працевлаштування для всіх випускників, що потенційно стримує бажання молоді обирати кримськотатарську філологію як професію.

Тому державна політика має включати окремий компонент, спрямований на формування ринку праці для фахівців з кримськотатарської мови. Це передбачає створення нових освітніх програм у школах і закладах вищої освіти; розвиток кримськотатарськомовних медіа; підтримку перекладацьких і видавничих ініціатив; розширення сфери культурних інституцій; розбудову державних органів і служб, які потребуватимуть фахівців з кримськотатарської мови у процесі реінтеграції деокупованих територій.

Особливе значення матиме підготовка кадрів для роботи в адміністраціях, освітніх закладах, соціальних службах і культурних інституціях Криму після його деокупації. У перспективі держава повинна закласти підвалини для конкуренції на ринку праці, де знання кримськотатарської мови стане не вузькопрофесійним активом, а важливим елементом національної гуманітарної політики. З огляду на майбутню

деокупацію Криму кримськотатарська мова має розглядатися не лише як об'єкт збереження, але й як чинник стратегії повернення та відновлення півострова. Після завершення окупації вона стане одним із ключових інструментів відбудови національної ідентичності, відновлення довіри до держави, забезпечення культурної тяглості і всебічного включення кримських татар у політичне, соціальне та культурне життя України. Мовний чинник буде важливим і в контексті інформаційної реінтеграції, що відповідає її історичній пам'яті, культурним кодам та соціальним потребам. Мова має повернутися у державні інституції, школи, університети, медіа, адміністративні структури, наукові центри та культурні проекти. Це вимагатиме значної кількості фахівців з відповідною освітою. Отже, питання працевлаштування майбутніх випускників не можна розглядати окремо від ширшої реінтеграційної стратегії. Навпаки, підготовка кадрів вже сьогодні є необхідною умовою успішної деокупації, оскільки саме ці спеціалісти становитимуть основу кадрового ресурсу для відновлення кримськотатарського життя на півострові.

Таким чином, розвиток кримськотатарської мови потребує системного підходу, який одночасно охоплює освітні програми, мовну стандартизацію, культурні ініціативи, міжнародну співпрацю та формування ринку праці. Мовна політика у цьому вимірі стає важливою частиною стратегії деокупації й ідентифікаційного відновлення Криму, а кримськотатарська мова – ключовим ресурсом майбутньої трансформації півострова.

В умовах окупації Криму кримськотатарська мова виконує одночасно роль інструмента культурного спротиву, механізму збереження ідентичності та засобу підтримання комунікаційного зв'язку з громадянами на тимчасово окупованих територіях. Розвиток мови в материковій Україні, впровадження латинського алфавіту та правопису, підтримка діаспорних ініціатив і виконання міжнародних зобов'язань формують комплексний підхід роботи, який має стратегічне значення для всього українського суспільства. Кримськотатарська мова сьогодні є не лише предметом дослідження, але й простором боротьби за історичну пам'ять, культурну суб'єктність і право корінного народу на власне майбутнє.

Література:

1. Вплив на українську ідентичність в Криму. Витяг з дослідження. Регіональний центр з прав людини. Київ, 2021. 34 с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2021/12/vplyv-na-ui-v-krymu_logo.pdf (дата звернення: 27.10.2025).

2. Концепція розвитку та популяризації кримськотатарської мови: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2021 р. № 296-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennia-kontseptsii-rozvitku-ta-populiaryzatsii-krimskotatarskoi-movi-296-r> (дата звернення: 01.09.2025).

3. Стратегія розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки: затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 190-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennia-strategii-rozvitku-krymskotatarskoi-movy> (дата звернення: 01.09.2025).

4. Про затвердження алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки: постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 р. № 993. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-alfavitu-krimskotatarskoi-movy> (дата звернення: 21.09.2025).

5. Про правопис кримськотатарської мови. Розпорядження кабінету Міністрів України 4 квітня 2025 р. № 307-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/307-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

6. Політики реінтеграції тимчасово окупованих територій України: досягнення та виклики. Школа політичної аналітики НаУКМА. Київ, 2021. 6 с. URL: https://spa.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/AT285_PR_eng_logo_UKR.pdf (дата звернення: 01.09.2025).

7. Юксель Г. З. Кримська інформаційно-медійна парадигма в контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.): Трансформація медійної сфери та інформаційна політика України : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк». 2023. 564 с.

8. Юксель Г. З. Національні кримськотатарські ЗМІ в умовах окупації Криму (2014–2021). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Сер. : Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 3. С. 236–241.